

UNIVERSITET OCH KULTURARV: EXEMPLET PATRIOTISK SÅNG

Hanna Enefalk

Vilken är universitetens och högskolornas uppgift i samhället? "Att producera och förmedla kunskap" är nog det vanligaste svaret idag, åtminstone i Sverige. "Att utbilda anställningsbara individer" är ett tillägg som allt oftare hörs. Ser vi tillbaka i tiden var snarare universiteten till för att skola fram nyttiga samhällsmedborgare. Och backar vi ännu längre handlade det om att fostra lojala undersåtar. Den här artikeln handlar om hur studenter och unga akademiker på 1800-talet skapade ett egenartat kulturarv mitt i skärningen mellan krav ovanifrån och egna ambitioner: den patriotiska studentsången.¹

Att hylla fosterlandet i ord och toner är en uppgift som den tidigmoderna centralmakten med förkärlek ålade sina lärde. De universitetsutbildade hörsammade ofta kallesen och författade entusiastiskt poem, visor, kantater, sångspel, operor... allt till rikets och furstens ära. Kronan krävde, och fick för det mesta, universitetens och akademikernas lojalitet.

Universiteten förblev emellertid en av de viktigaste verkstäderna för patriotisk dikt och sång även i modern tid. Från och med 1800-talets början blev studenterna ledande när det gällde formuleringen av en sjungen patriotism i de nordiska länderna. Men det var, som vi ska se i denna artikel, en tidvis bångstyrig skara av barder statsmakten hade att göra med. Även när sången lät nog så lojal fanns studentsångarnas egna intressen med i bilden, och det var intressen som inte alltid sammanföll med överhetens.

STUDENTSÅNG BLIR MANSKÖRSÅNG – NÄGELI, HAEFFNER OCH PACIUS

Kring sekelskiftet 1800 skiljde inte student-sång ut sig från annan sång. I någorlunda ordnade sällskap kunde man roa sig med att sjunga trios, på gatorna tenderade studenterna att skråla på ett sätt som knappast avvek från oväsendet man kunde höra från gesäller och stadspojkar. Under 1700-talets slut blev emellertid den politiska visan bland studenter ett bekymmer för ansvariga myndigheter, både i Köpenhamn och i Uppsala.²

Vissången fick emellertid snart konkurrens av en helt annan typ av sång. Från och med 1808–09 års finska krig spreds en organiserad stämsång, gärna framförd medan man marscherade i formation. Det här skulle på sikt ge studentkörsången ett enormt genomslag. Orsaken till framgången låg delvis i själva mediet: de dåtida lyssnarna hade aldrig hört eller sett något liknande tidigare

och var fullständigt begeistrade av manskö-
rerna.

Inspirationen till den nya sångstilen kom sannolikt från kontinenten. De franska revolutionsfesterna på 1790-talet hade skapat en modell för nationella högtider, innehållande sång och välkoreograferade edsavläggelser. Att sången kunde användas för att få en moralisk och patriotisk effekt på människor poängterades ytterligare av Pestalozzi, en av tidens mest inflytelserika pedagoger. Under det tidiga 1800-talet implementerades så Pestalozzis musikpedagogiska idéer nästan samtidigt på flera olika håll i Europa. I Schweiz startades 1805 ett sånginstitut av Pestalozzis medarbetare H. G. Nägeli; här kopplades sång på tyska till tysk-patriotiska strävanden. 1810 startades institutets manskör. I Uppsala anställdes 1808 den tyskfödde J. C. F. Haeffner som musikedirektör vid Uppsala universitet. Nästan omedelbart började han organisera en manskör av studenter, för vilken han själv skrev repertoaren.³

Haeffners första studentsånger var krigiska och rojalistiska, och rojalismen blev något av Uppsalasångens signum. Leif Jonsson har i sin avhandling *Ljusets riddarvakt* visat hur universitetet utvecklade något av ett rojalistiskt kyrkoår med sångarhyllningar vid återkommande datum. Den första stora årsfesten inföll på Karl XII:s hundraårsdödsdag 1818, följd dagen efter av kronprinsen (och tillika universitetskanslern) Oscars namnsdag. I det rådande politiska klimatet var dock till och med en Karl XII-fest potentiellt farlig, eftersom den kunde uppvigla till okontrollerat rysshät. Av den orsaken stod studenterna detta första år som ensamman arrangörer av festen. Till skillnad från situationen i Christiania, där sjuttonde maj-firandet fick vänta på officiellt godkännande i decennier, blev emellertid Karl XII – Oscarsdagsfirandet snabbt accepterat. Redan 1819 hade studenterna etablerat sig med sig. Festandet fick en

egen koreografi, modellerad efter de tyska studenternas fest 1817 till minnet av slaget vid Leipzig och tillika trehundraårsminnet av Luthers reformation. Denna i sin tur var inspirerad av de franska revolutionsfesterna, vilket passade väl för de radikala tyska studenterna – de ville se ett tyskt politiskt enande tvärt emot Wienkongressens politik. De stämplades följaktligen också som samhällsfarliga jakobiner av makthavarna. I Uppsala, däremot, hade de revolutionära associationerna nogsamt rensats bort. Festligheterna fick formen av en rojalistisk, konservativ manifestation, och blev med musikvetaren Leif Jonssons ord ”möns-terbildande för hela seklets patriotiska studentfester”.⁴

Karl XII:s dödsdag och Oscarsdagen fick snart sällskap av Gustav Vasas kröningsdag den sjätte juni, vilken från och med 1827 kombinerades med hyllningar till prins Gustav. 1832 lades ytterligare en kungafest till då 200-årsminnet av Gustav II Adolfs död högtidlighölls med dittills ouppnådd gusto. Snart sagt varje firande gav upphov till nya patriotiska sånger för manskör.⁵

I Norge lät den fyrstämriga student-sången vänta på sig. Pestalozzis och Nägelis tankar nådde dock så småningom även hit. Under 1820- och 30-talen implementerades de främst av studenten och bondesonen Lars Roverud. Han utbildade sångare inom studentkåren, men han reste också runt och undervisade lärare och kyrkosångare ute i landet – detta med ekonomiskt stöd av stortinget. Med hjälp av instrumentet psalmodikon och en förenklad musiknotering lärde han även icke notkunniga att instudera stämsång. Den befintliga folkliga sångstilen ville han ersätta med en mer skolad sång. Det hela motiverades med att musiken var moraliskt uppbyggande och förstärkte fosterlandskärleken och känslan av nationellt broderskap.⁶

Till Finland däremot spreds den nya studentsången omedelbart från Sverige

– Haeffners fyrstämmiga manskörssånger kom till universitet i Åbo redan 1819, då ett antal finska studenter återvände efter att ha studerat en tid i Uppsala. Några av Åbostudenterna framförde sångerna för en exklusiv publik av professorer och adelspersoner, och bytte då ut ”Lejonriddarnes” militant svenska text mot en mer obestämt patriotisk. Andra sångare tog sig dock för att kopiera uppsalasången och sjöng ”Lejonriddarne” (i original) och ”Göterna fordomdags drucko ur horn” på öppen gata. Trots att sången kunde ha uppfattats som en anti-rysk manifestation kom man undan utan repressalier. Universitetets tid i Åbo, med dess täta kontakter med Uppsala, tog emellertid slut 1827. Det finska universitetet flyttades då till den nya huvudstaden Helsingfors. Samtidigt skärpte myndigheterna sin övervakning av studenterna. Sång på gator och allmänna platser i Helsingfors förbjöds, ett förbud som varade från studenternas ankomst år 1827 fram till 1857. Censuren effektiviserades, särskilt när det gällde införseln av svenska och tyska tidningar.⁷

Att kontakterna med den svenska studentsången upphörde blev dock ingen dödsstöt för den patriotiska manskörssången, tvärt om. 1834 anställdes nämligen den tyskfödde Fredrik Pacius som musiklärare vid universitetet, och denna uppenbart effektiva man dominerade snart hela Helsingfors musikliv. Han importerade flitigt tyska manskörssånger och skrev dessutom en del kvartetter själv. Hans betydelse för finsk nationell musik kan jämföras med Haeffners betydelse för uppsaliensarnas patriotism, men var betydligt större i och med att han som huvudstadens dominerande musikpedagog var mer eller mindre allenarådande. Liksom Haeffner komponerade Pacius gärna manskörer influerade av den deklamatoriska stil som Nägeli förespråkade.⁸

STUDENTSÅNGEN MITT I SEKLET: SKANDINAVISM OCH FINSK PATRIOTISM

Det tysktalande kulturområdet fortsatte att inspirera den nordiska intelligentsian under seklet. Det tydligaste exemplet är pangermanismens efterföljare: skandinavismen.

I den mest heroiserade historien om skandinavismen har rörelsens födelse förlagts till det ögonblick då Esaias Tegnér, vid denna tid biskop i Växjö och en av Sveriges allra mest kända diktare, lagerkrönte den gästande danske poeten Oehlenschläger och proklamerade att söndringens tid var förbi. Denna illustra händelse inträffade år 1829 vid en magisterpromovering i Lunds domkyrka, och bidrog till att studenterna på båda sidor sundet upprättade kontakt. Skandinavismen var emellertid en mer trögrörlig idéströmning än vad Tegnér-Oehlenschläger-historien ger intryck av. Rörelsen fanns under stora delar av 1800-talet, slingrande mellan näringsidkare och idealister, radikalism och konservatism, inrikespolitik och utrikespolitik. Något Storskandinavien under en monark, som de ivrigaste eldsjälarna önskat, blev det aldrig, men däremot ett ekonomiskt och politiskt samarbete på sikt. Vad som är viktigast i detta sammanhang är emellertid skandinavismens betydelse för studenternas patriotiska sångrepertoar.

Skandinavismen fungerade både som faktisk, fysisk arena för patriotisk sång och som ideologisk impuls. Den viktigaste fysiska arenan var de återkommande studentmöten som hölls från och med 1830-talet och fram till 1876. Här spreds studentkörsidén till Köpenhamnsstudenterna från studenterna i Lund (vilka i sin tur fått impulsen från Uppsala).⁹ Vid dessa möten hade poesin, sången och retoriken framträdande roller, vilket innebar en ökad efterfrågan på texter om de nordiska länderna. Det var en efterfrågan som poeter, tonsättare och förläggare inte var sena att efterkomma. De

olika studentkårerna formligen tävlade om vilka som kunde framföra de pampigaste sångerna, med ökade musikkunskaper och breddad repertoar som följd.

När det gäller den norska studentsången var studentmötet 1845 en synnerligen viktig impuls. Redan tidigare fanns visserligen både studentsång och manskörsång i Christiania, men inte någonting som kunde liknas vid de svenska studentkörerna. En grupp norska studenter hade rest till mötet separat från studentersamfundet, som höll en norsknationalistisk profil och var skeptiska till skandinavismen. Bland de norska resenärerna fanns den musikintresserade J. D. Behrens, som blev oerhört imponerad av de danska och svenska studentkörerna. Redan under hemresan började Behrens förbereda bildandet av en norsk studentkör efter dansk-svensk modell, och han kom att bli en dominerande gestalt inom den norska manskörsrörelsen. Han ledde inte bara studentsångare, utan även hantverks- och handelsstandens sångföreningar, och han såg till att koppla manskörsverksamheten till Christianias kulturelit. Studentsången i Norge blev på så sätt i ovanligt hög grad integrerad med huvudstadens övriga musikliv. Dessutom började han 1845 ge ut sin tongivande serie av manskörsarrangemang. Serien blev med tiden omfattande, och Behrens blev en spindel i nätet för produktionen av nordisk manskörsmusik. Det blev naturligt för tonsättare att skicka sina manskörer till honom i hopp om att få dem tryckta, och Behrens beställde även kompositioner för sina körer.¹⁰

Studentmötena drev inte bara på sångproduktionen medan mötena pågick, de fick dubbel verkan i och med att deltagarna fortsatte att hålla repertoaren vid liv långt efteråt. Studentmötena omgavs i efterhand med ett magiskt skimmer av ungdom och idealism; sångerna trycktes om i upplaga efter upplaga, och när de forna studenterna fått högre positioner såg de till

att musiken spreds i hela samhället. I Norge förblev studentsången ett skandinavistiskt flaggskepp från starten 1845 och i princip ända fram till unionsupplösningen.¹¹

De finska studenterna hade inga möjligheter att ansluta till den skandinavistiska studentsången – deras aktiviteter övervakades noggrant för att inga subversiva tankar skulle få fäste i storfurstendömet. Men studentsången fick ändå en allt mer offentlig prägel, främst på grund av Pacius initiativ. Ett tillfälle som i efterhand och med viss rätta blivit legendariskt är studenternas vårfest år 1848. Festen blev en offentlig, finsk-patriotisk manifestation av ett slag man aldrig sett förut, och här sjöngs för första gången Pacius' tonsättning av Runebergs "Vårt land" – den nuvarande finska nationalsången.¹² Men den patriotism som formulerades under majfestens sånger och tal var trots det höga stämningsläget acceptabel för den ryska överhögheten. Klinge har övertygande visat att majfestens och "Vårt lands" patriotism medvetet formulerades så att den inte provocerade fram någon repression.¹³ Det var en kejsartrogen patriotism, precis som den norska och svenska studentsången höll sig lojal med huset Bernadotte.

SÅNGARFÄRDER, SÅNGFESTER OCH SEMIPROFESSIONALISM

1860-talet utgör i många avseenden en brytpunkt i svensk och norsk historia. Planerna på ett politiskt enande av Skandinavien havererade, den svenska ståndsriksdagen avskaffades, kungens makt inskränktes. Även i Finland genomfördes en viss politisk modernisering. Trots dessa förändringar fortsatte studentkörerna att verka i oförändrad form. Deras sätt att sjunga, och deras typ av repertoar, hade spritt sig i samhället – manskörer och manskvartetter var ett fast och populärt inslag i musiklivet i både Norge, Sverige och Finland.¹⁴ Ett exempel är de

stora sångarfester, där studentkörerna sjöng tillsammans med andra manskörer. I Norge, där dessa fester först hölls, var studentsångarna och deras ledare Behrens sångfesternas initiativtagare. Från och med 1880-talet började sångarfester hållas också i Finland, och mot slutet av seklet följde Sverige.¹⁵

Studentsången blev alltså inte mindre populär, tvärtom expanderade den. Från och med uppsalasångens resa till världsutställningen i Paris 1867 blev så kallade sångarfärder en återkommande aktivitet. De kunde gå både till andra nordiska länder och längre utomlands, och omgavs av mängder av skrikerier.¹⁶ De finska studenterna företog inledningsvis inga utrikes resor. Man var indragen i språkstriden, och studentkörerna befann sig i ett visst flux. Man omorganiserade sig så sakteliga i separata finsk- och svenskspråkiga körer, och dessutom skedde en avknoppning i form av elitkör.¹⁷ Detta senare skedde även i Sverige och Norge, där till exempel Orfei Drängar i Uppsala och efterföljaren Johaniterna i Christiania presenterade manskörsång på en tekniskt mycket hög nivå.¹⁸ De finska elitkörerna började mot slutet av 1800-talet företa sångarfärder på samma sätt som svenska och norska studentkör.¹⁹

Elitkörerna var delvis ett svar på att publiken ställde högre krav. I alla de nordiska länderna började studentmanskörerna lida av konkurrensen från ett alltmer rikt och professionaliserat offentligt musikliv. Man började därför poängtera unison sång, en tendens som fanns även utanför universiteten. Den unisona sången betonade det gemensamhetsskapande: alla kunde vara med.²⁰

Av de sångböcker som samlats in för mitt avhandlingsarbete framgår dock klart att studentsången kring år 1900 förlorat sin tongivande roll för den patriotiska sången i allmänhet – eller snarare, man byggde fortfarande på den gamla studentrepertoaren före ca 1870. Dessa sånger trycktes om och

om igen i alla möjliga sångpublikationer. Men de nya impulserna till den patriotiska sången kom inte direkt från universiteten. Det var istället folkskolorna, folkhögskolorna, och andra aktörer utanför universitetens värld som kom med nya sånger. Dock ska det sägas att studentsångarna hade mer än ett finger med i folkbildningen. Det gäller särskilt de finskspråkiga studenterna och studentsångarna, som flitigt turnerade på landsbygden och deltog i ”sångfester” för allmogen. Den svenskspråkiga elitstudentkören tycks ha varit något mer sparsam med sitt deltagande i regionala sångfester. Men både svensk- och finskspråkiga Helsingforsstudenter sjöng för att samla in pengar till folk- och folkhögskolor. Bland annat stödde de svenskspråkiga studentsångarna det inflytelserika Svenska Folkskolans Vänner (grundat 1882) på detta vis.²¹

STUDENTSÅNGENS IDEOLOGISKA IMPLIKATIONER

Som vi sett uttryckte studentkörerna sällan någon öppen samhällskritik. 1700-talets unisona vissång kunde lätt användas för protester av olika slag, vilket både norska och svenska studenter utnyttjade. Sången i manskör var något annat. Redan mediet i sig krävde repetitioner och musikkunskaper, och var alltså trögrörligare än vissången. Till detta lades sedan texter och framförandesituationer som än mer betonade det konservativa. Varför blev det så?

Forskarna inom projektet ”Student-sången i Norden” har i hög grad poängterat studentsångens funktion inom gruppen av sångare, som markör för en exklusiv studentidentitet. Detta följer naturligt av att det musikaliska framförandet – konserterna, sångtävlingarna, sångarfärderna – stått i fokus när musikvetarna undersökt student-sången. Om man som här istället fokuserar på den patriotiska delen av repertoaren, och

därtill beaktar sångtexternas innehåll och den politisk-historiska kontexten, framstår studentsången snarare som en politisk strategi.

För att börja med det rikssvenska området, där den offentliga studentkörsången först slog igenom, så vet vi att statsvälrvningen 1809 givit hopp om en modernisering av de politiska förhållandena. Många universitetsutbildade män ville ersätta fyrstånds-systemet och bördstänkandet med meritokrati. På så sätt skulle den bildade mannen kunna göra karriär och få politiskt inflytande oavsett sin härkomst. Förhoppningarna kom dock på skam. Grundlagen från 1809 reviderades inte som tanken ursprungligen varit, och Jean Baptiste Bernadotte närma-de sig snabbt den gamla bördsaristokratin.²² Sverige blev en del av Metternichs postre-volutionära Europa, dominerat av reaktio-nen och den återupprättade furstemakten.

En del av den svenska intelligentsian reagerade mot Karl Johans konservatism med uttalat missnöje. De så kallade ”rabu-listerna” ventilerade sina åsikter i pamflet-ter och tidningar, vilka överheten efter bäs-ta förmåga försökte stoppa. Alla formellt maktlösa men politiskt ambitiösa män ur de bildade klasserna blev emellertid inte rabulister. Många valde istället att agera ef-ter principen ”if you can’t beat them, join them” – och det är här vi återfinner våra sångmakare. De patriotiska studentsånger-na var ett sätt att aktivt gå överheten till mötes. Man erbjöd sin dyrkan av kung och land redan innan tjänsten efterfrågats. Stu-dentsångare och sångmakare lyckades på så sätt göra sina röster hörda i offentligheten, bokstavligt så väl som bildligt. Det skedde visserligen på maktens villkor, men det var likväl ett framsteg i ett samhälle där de fles-ta ofrälse akademiker stod helt utan politisk representation.

När den norska studentkörsången tog form och blev till ett i huvudsak unions-och furstevänligt forum var det samma lo-

gik som låg bakom. Den enda större skill-naden är att de norska barderna hade ett alternativt maktcentrum att hänvända sig till: stortinget. Den finska studentsången vid sekelmitten, med sånghändelser såsom vårfesten 1848, är även den ett exempel på hur sångarna frivilligt gick makten till mö-tes. Att visa upp en furstelojal patriotism var en strategi för att höras i det offentliga som grupp – och förbättra sina utsikter till ekonomisk och politisk makt som individ.

De tydligaste individuella fördelarna av att producera patriotisk sång ser vi bland svenska och norska poeter. Att smickra det svenska kungahuset kunde ge karriären en välbehövlig skjuts. Ett lyckat närmande i sång och poesi kunde leda till en kung-lig penninggåva eller en fördelaktig tjänst, kanske rent av en plats som informator åt de kungliga barnen, en professur, eller en biskopsmössa. Kungamakten kunde även höja sångarens sociala status genom att ut-dela olika former av nådetecken. Det kunde röra sig om ordnar och förtjänsttecken, eller rent personlig uppmärksamhet: när Henrik Wergeland blev sjuk skickade kungafamiljen över en av Karl Johans monogramförsedda näsdukar. Wergeland fick även ekonomisk hjälp av kungahuset.²³ Stortinget kunde också hjälpa sångarens karriär genom att bevilja stipendier; i fallet Andreas Munch beslutade man om en årlig diktarlön – den första någonsin i Norge.²⁴

Även om man sanningsenligt kan säga att de patriotiska sångarna tiggde smulor från maktens bord, var de inte helt makt-lösa själva. Deras medium, manskören, var så nytt och anslående att sångerna inte gick att ignorera ens om statsmakten velat. Man-skörerna samlade stora åhörarskaror vart de än reste, vilket gjorde den till ett potentiellt politiskt verktyg. Samtidigt var stämsången betryggande disciplinerad, vilket gav utö-varna en aura av orörbarhet. Studenterna kunde inte anklagas för att störa ordningen, som fallet varit om de skrålat unisont. Det

Nº 31. Marsch.

Prins Gustaf.

mf

Sjung om studentens lyckli - ga dag, Lå - tom oss fröj - das i
Sve - a, vår mo - der, lug - stor och skön, Ma - nar till bragd, som i

mf

ung - do - mens vår! Än klap - par hjer - tat med fri - ska slag,
forn - ti - da dar, Vin - kar med seg - rens och ä - rans lön;

f

Och den ljus - nan - de fram - tid är vår. In - ga stor - mar,
Men den skörd u - tan strid man ej tar. Al - drig slock - ne,

p

stor - mar än I vårt sin - ne bo,
slock - ne då Kän - sans re - na brand,

in - ga stor - mar I vårt sin - ne än - nu - bo, Ty
al - drig slock - ne Kän - sans re - na, skö - na brand, Och

1706

"Sjung om studentens lyckliga dag", composed by Prins Gustaf, also called "Sångarprinsen". From the song book "Studentsången", edited by Ivar Hedenblad and printed in Stockholm, probably 1883.

är en sak att sätta in en kavallerichock mot en högljudd, oformlig folkhop, som skedde vid "Torgslaget" i Christiania den sjuttonde maj 1829. Under oroligheternas rättsliga efterspel pressades närvarande studenter hårt, då myndigheterna ville utröna om de uppvisat massan med sång och hurrarop.²⁵

Men när Behrens tillsammans med några sångarbröder kom i klammeri med

Christianiapolisen 1845 blev de frikända med motiveringen att de sjungit i stämmor, inte skrålat. (Enligt den följande mytbildningen ska de anklagade ha försvarat sig med att de inte dragit kniv, men däremot gaffel – stämngaffel.)²⁶ Vi kan också erinra oss hur Åbostudenterna utan repressalier kunde sjunga "Lejonriddarne" på allmän plats.²⁷

Studentsångarna töjde alltså ibland på gränsen mellan av myndigheterna accepterad och icke accepterad patriotism. Det gäller till exempel de norska och svenska studenternas första engagemang för skandinavismen, då rörelsen ännu inte sanktionerats av kungamakten.²⁸ Det gäller också deras sångmanifestationer för det kämpande Polen, för Italien och revolutionerna 1848.²⁹ Studentsången möttes då av överhetens missnöje – men missnöjet resulterade nästan aldrig i några faktiska repressalier. Makten tog på silkeshandskarna när det gällde att styra studentsången. Den ordnade manskörsången tycks ha varit immun mot ingripanden från ordningsmakten.

När det gäller Bernadotterna var de fullt på det klara med att sången hade politisk potential, på gott och ont. Mellan unionens studentsångare och kungahuset utvecklades något av ett ömsesidigt beroende. Det gällde för de kungliga att uppmuntra och utnyttja de rojalistiska tongångarna. Uppsala universitet, med sina frenetiska kungahyllningar, fick ett särskilt starkt band till kungahuset. Inte minst i och med att Oscar I:s söner Gustaf ("sångarprinsen") och Karl (XV) fick delar av sin utbildning vid lärosätet. Karl XV förblev hela livet fäst vid studentsången: i memoarlitteraturen berättas om hur han gärna sjöng tillsammans med vanliga studenter ännu som regerande kung.³⁰ Flera Bernadotter skrev dessutom själva text och musik till studentkörerna.³¹

De patriotiska sångerna närmade alltså maktaspirerande akademiker till kungahuset. Men de framhävde även diskret sångarnas rätt till makt på egna meriter. Centralt i sångerna fanns nämligen den militära offervilligheten – man sjöng att man ville ge sitt liv för kungen och hemlandet i händelse av krig. Det underförstådda budskapet var att den som slogs för riket borde också få ta del i rikets styrelse: militära offer meriterade för medborgarskap. Tanken var en omkastning av de franska värnpliktsarméernas logik,

där medborgarskap förpliktigade till militära offer. Det bör också noteras att man knappast önskade några ökade rättigheter för dem som utgjorde den faktiska kärnan av försvaret: de lägre klassernas unga män. Det var den utbildade mannens idealistiska kampvilja som skulle belönas.

Efter 1814 lyste emellertid krigen med sin frånvaro i Sverige och Norge. Det var alltså i brist på verkliga krig som intelligent-sian demonstrerade sin offervilja genom att sjunga om den och marschera i formation under kvasimilitära "sångarfanor".

Man kan i detta sammanhang titta lite närmare på uppsaliensarnas firande av Karl XII och Oscarsdagen. Den första dagen ägnades åt att beskriva karolinerna och deras kung, dag två åt hyllningar från studentkåren till deras framtida monark. Det finns naturligtvis en parallellitet här: dödsdagens karoliner motsvarades av Oscarsdagens studenter; Karl XII av kronprins Oscar. Någon förmedlande instans mellan studenter/soldater och regent framställdes inte i sångerna: studenterna strävade efter direktkontakt med kungamakten, utan någon hindrande adel eller ständsriksdag. Även den skenbarligen underdåniga rojalismen innehöll försök att framhäva den egna gruppen.

Ju längre tiden led, desto tydligare framhävde sångtexterna den militärt offervilliga sångaren. Monarken däremot reducerades sakta till en betydelselös pappfigur. Bland skandinavismens sånger fanns således både sådana som starkt hyllade kungen, och sådana som inte nämnde kungamakten över huvud taget. Andra sånger vinglade osäkert i glappet mellan traditionell kungahyllning och hävdande av "folkets" (det vill säga, de vapenföra sångarnas) makt.³²

De ryska kejsarna kom aldrig att uppskatta studentkörsången på det sätt som Bernadotterna gjorde. Utan att gå in på djupet kan man tänka sig ett antal orsaker. Huset Romanov hade en helt annan legitimitet än "uppkomlingarna" Bernadotte, och be-

hövde alltså inte de universitetsutbildades stöd i samma utsträckning. I det stora ryska imperiet, med sina otaliga konstnärer och musiker, fick inte studentkörerna den privilegierade plats de fick i Norge och Sverige. De ryska tronföljarna utbildades inte vid Helsingfors universitet, och varken finska eller svenska förstods av storfurstendömet härskare. Summa summarum knöts inte den finska studentsången lika hårt till fursten, och de personliga fördelarna med att producera patriotisk sång verkar heller inte ha givit samma utdelning som i Sverige-Norge.³³

De finländska studentsångarna började också så småningom töja på de politiskt accepterade gränserna mer än vad svenskar och norrmän någonsin gjorde. Under förryskningstrycket kring sekelskiftet 1900 turnerade finska studentkörsångare med det uttryckliga syftet att vinna sympatier för Finlands sak utomlands. Detta resulterade enligt körledarens senare memoarer i att han kallades till förhör hos universitetets kansler. Han lyckades dock producera några godtagbara undanflykter, och några repressalier blev det inte. De svenskspråkiga Helsingforsstudenterna reagerade på förryskning och förfinskning med svensk särpatriotism. Den svenskspråkiga elitkören Akademiska sångföreningen var från och med början av 1890-talet ett ”flaggskepp” för den svenska identiteten i Finland, ivrigt understödd av universitetets nyländska avdelning.³⁴ Studentsången bidrog på så sätt både till att hävda en finsk nationalitet gentemot Ryssland och en finlandssvensk identitet inom Finland.

Den patriotiska studentsången utgjorde en arena för många av historiens mest intressanta fenomen: nationsbyggande, medelklassens avancemang, och genus (en aspekt som inte behandlats i denna artikel). Men sången väcker också etiska frågor som har bäring för dagens universitet och högskolor.

2000-talets akademiker behöver inte frukta för kungligt eller kejsarligt missnöje. Men både de enskilda forskarna och forskningen som sådan är fortfarande föremål för styrning i form av tilldelning av ekonomiska medel. Den monark dagens forskning måste handskas med är Finansiären – ibland den folkvalda regeringen, ibland mer eller mindre autonoma fonder med forskning som syfte, ibland vinstdrivande företag. En fråga som är lika aktuell idag som för 150 år sedan är hur universitet och högskolor ska klara av att förena vetenskaplig integritet med behovet av rimlig ekonomisk ersättning från externa finansiärer. Ska universiteten gå in för hyllningskampanjer i hopp om att förstärka sin position? (Det har bevisligen fungerat förut.) Eller bör studenter och lärosäten gå i opposition? Och, oavsett vilken strategi som väljs: hur ska forskarkollektivet försvara den högre utbildningens värde och särart utan att förvandlas till en klick, som likt den patriotiska manskören kan komma att exkludera människor utifrån både klass, etnicitet och kön?

Hanna Enefalk is currently a PhD student at the Department of History at Uppsala University. She is investigating national discourse in Swedish and Norwegian as it appears in songs ca. 1800–1920. The dissertation will appear in print in the fall 2008.

¹ Artikeln bygger på rön som gjorts av musikvetarna Barbro Kvist Dahlstedt, Leif Jonsson och Anne Jorunn Kydland Lysdahl inom ”Studentsången i Norden”, ett forskningsprojekt vilket resulterat i avhandlingar om dansk, svensk, norsk och finsk studentsång, men vars planerade syntes inte kom att realiseras. Vidare används material från författarens kommande avhandling med arbetstiteln *Att sjunga nationalism: en fråga om genus*.

² Winsnes, 1924, s. 4–5, och Jonsson, 1990, s. 49–50.

³ Jonsson, 1990, 52 och 58.

⁴ Jonsson, 1990, 68, 74–75 och 77.

⁵ Jonsson, 1990, 79–83.

⁶ Lysdahl, 1995, 33–38.

⁷ Dahlstedt, 2001, 53, 56, 59, 61, 83 och 98. Se även Andersson, 1922.

⁸ Dahlstedt, 2001, 115 och 494. Se även Dahlström, 1988.

⁹ Jonsson, 1990, 127, 124 och 125.

¹⁰ Hanssen-Bauer, 1988, 15, 18, 20, 55 och 53, Lysdahl, 1995, 331 och 519.

¹¹ Lysdahl, 1995, 187, 239, 336 och 361, Jonsson 268.

¹² Dahlstedt, 2001, 115 och 432.

¹³ Klinge, 1988, 99–107.

¹⁴ Lysdahl, 1995, 334 och 487, Jonsson, 1990, 313, Dahlstedt, 2001, 363.

¹⁵ Lysdahl, 1995, 507.

¹⁶ Jonsson, 1990, 217 och 306–312.

¹⁷ Dahlstedt, 2001, 219.

¹⁸ Hanssen-Bauer, 1988, 15, 18 och 30.

¹⁹ Dahlstedt, 2001, 362.

²⁰ Dahlstedt, 2001, 362, Jonsson, 1990, 185 och 348–352.

²¹ Dahlstedt, 2001, 279, 304–306 och 310.

²² Ang. 1809 års händelser, se Sundin, 2006. Ätten Bernadottes etablering är föremål för ett pågående tvärvetenskapligt forskningsprojekt, "En dynasti blir till: Medier, myter och makt kring Karl XIV Johan".

²³ Storsveen, 2004, 59 och 434.

²⁴ Wærp, 1997, 59.

²⁵ Lysdahl, 1995, 104–106.

²⁶ Hanssen-Bauer, 1988, 9.

²⁷ Dahlstedt, 2001, 61.

²⁸ Jonsson, 1990, 146.

²⁹ Exempel på studentsångarnas radikala engagemang återfinns hos Jonsson, 1990, s. 93, 123, 156, och Lysdahl, 1995, 211.

³⁰ Ödman, 1911, 98–102.

³¹ Prins Gustaf är kanske mest känd för "Sjung om studentens lyckliga dar", med dess högljutt patriotiska andra vers. Han tonsatte även patriotiska stycken som "Varmt för kung och fosterland" (Jonsson, 1990, s. 394). Karl (XV) står för flera texter, bland annat "Du havbesköljda höga nord" (nr 7 i *Bibliothek för quartett-sångare*, 1867). Och Oscar II skrev som kronprins, under pseudonymen Oscar Fredrik, bland annat den flera gånger tonsatta dikten "Östersjön". Han författade även jubileums-kantaten *Upsala Minne* (Jonsson, 1990, 253).

³² Uppgifterna kommer från författarens pågående avhandlingsarbete.

³³ Jämför till exempel beskrivningarna i Jonsson, 1990, 260, och Dahlstedt, 2001, 262–263.

³⁴ Dahlstedt, 2001, 282–285, 296 och 330–331.

KÄLLOR OCH LITTERATUR

ANDERSSON, Otto: Johan Josef Pippingsköld och musiklivet i Åbo 1808–1827, Helsingfors 1922.

Bibliothek för quartett-sångare, 1867, Stockholm. Uppsala universitetsbibliotek.

DAHLSTRÖM, Fabian: Akademiska sångföreningen 1838–1988. 150-årsjubileumsskrift med historik av Fabian Dahlström, Helsingfors 1988.

DYRVIK, Ståle: *NORWAY: A History from the Vikings to Our Own Times*, Oslo 1995.

HANSEN-BAUER, Ivar: En mann og hans gaffel. Johan Diederich Behrens 1820–1890, Oslo 1988.

JONSSON, Leif: Ljusets riddarvakt. 1800-talets studentsång utövad som offentlig samhällskonst, Uppsala 1990.

KLINGE, Matti: Från lojalism till rysshät, Ekenäs 1988.

KVIST DAHLSTEDT, Barbro: *Suomis sång. Kollektiva identiteter i den finska studentsången 1819–1917*, Göteborg 2001.

LYSDAHL, Kydland, JORUNN, Anne: Sangen har lysning. Studentersang i Norge på 1800-tallet, Oslo 1995.

STORSVEEN, Odd Arvid: En bedre vår. Henrik Wer-geland og norsk nasjonalitet, Oslo 2004.

SUNDIN, Anders: 1809. Statskuppen och regeringsformens tillkomst som tolkningsprocess, Uppsala 2006.

WINSNES, Andreas H.: Det norske selskab 1772–1812, Christiania 1924.

WAERP, Henning Howlid: *Diktet natur. Natur og landskap hos Andreas Munch, Wilhelm Krag og Hans Børli*, Oslo 1997.

ÖDMAN, N. P.: Studentminnen, Stockholm 1911.